

Kitap Tanıtımları

Book Reviews

Eleştiride İnce Görmek: Mikro Eleştiri

Tuncay BOLAT*

Ed. Bilgin Güngör-Hasan Sakın (Nisan 2017).

Mikro Eleştiri,

İstanbul: Roza Yayınevi, 94 s

Sait Faik'e atfedilen bir söz vardır: "Çiçek ve balık adlarını bilmeyen hikâye yazamaz." Oysa çoğu okur, Sait Faik için hikâyenin yazılış sebebi olan çiçek, balık, kuş veya ağaç adlarını yahut bunların metindeki ağırlıkları üzerine düşünmeden okuyup geçer. Çünkü genel okur tavrı da genel eleştirmen tavrı da büyük resmi görmeye yöneliktir. Bunu büyük manzarayı görmek için ufka bakarken ayağının dibindeki kır çiçeklerini görememeye veya büyük manzaranın kenarındaki ağlayan çocuğu yalnızca bir karaltıdan ibaret görmeye benzetmek sanırım yanlış olmayacaktır. *Mikro Eleştiri* kitabının içeriğinden bahsetmeden önce, genel olarak bu kitabın vermek istediği mesajın ne olduğunu –daha doğrusu bu mesajı bizim nasıl anladığımızı- söyleyelim. Mikro eleştiri, büyük resmi görmenin ve idrak etmenin anlamlı ve faydalı olduğunu söylerken kır çiçeklerinin göz kamaştırıcı bir güzelliği ve o ağlayan çocuğun da bir hikâyesi olduğunun altını çizmektedir.

Bilgin Güngör ve Hasan Sakın editörlüğünde hazırlanmış olan *Mikro Eleştiri* kitabı, "KURAM" ve "UGULAMA" olmak üzere iki ana bölümden oluşuyor. Kitabın başında editörlerin kalem aldığı "Önsöz Yerine" adlı kısımda kitabın yazılış amacı ve içeriği hakkında kısa bir değerlendirme yapılıyor. Kitabın ilk bölümü olan "KURAM"da "Mikro Eleştiri –Kuramsal Çizgiler-" adlı yazısıyla Bilgin Güngör, "mikro eleştiri" kavramının kuramsal çerçevesini çiziyor. Makro ve mikro bakış açısının farklılıklarının ortaya koyulduğu bu kısımda, hâlihazırda kullanılmakta olan edebiyat eleştirisi yöntemlerinin genel olarak makro bakış açısına sahip oldukları ve bu bakış açıyla yapılan incelemelerde metin içindeki önemli detayların gözden kaçtığı iddiası, Güngör'ün temel tezini oluşturuyor. Fakat bununla beraber postyapısalcılık ve yeni eleştiri gibi edebi eleştiri kuramları, bugün iktisat alanında yürürlükte olan makro ve mikro ekonomi ayrımı ve yeni tarihselcilikle birlikte tarih çalışmalarında

* Arş. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, tuncaybolat@comu.edu.tr

ortaya çıkan mikro bakış açısı, edebiyat eleştirisinde de mikro bakış açısının önem kazanmasını destekleyen unsurlar olarak belirtiliyor. Güngör, “mikro ayrıntılar[ın], eserin hem içeriğine hem de biçimine ilişkin bilgi sızdıran veya biçim ve içeriği gizlice idare eden detaylar” (s. 12) olabileceğini belirterek bu ayrıntıların esasında makro yapının aydınlanmasına da önemli katkı sunduğunu söylüyor. Güngör, “mikro eleştiri”yi başlı başına bir yöntem olarak önermekle birlikte onun gerektiğinde diğer edebiyat ve estetik kuramlarından yararlanabileceğini; sosyoloji, antropoloji, göstergebilim, psikoloji vs. gibi alanlarla da disiplinler arası ilişkiye girebilecek esnek bir yapısı olduğunu belirtiyor. Mikro eleştiriye, geliştirilmeye açık bir metot/kuram olarak öneren bu bölümde özetle, metne panoramik bir bakışla yaklaşıp bütün hakkında söz söylemeyi değil; metin içinde detay olarak kabul edilebilecek bir unsuru merkeze alarak yapılan eleştirinin metin analizine sağlayacağı katkı üzerinde durulmaktadır. Esasında, adı konmamakla beraber bu yöntem, yaygın olarak kullanılmaktadır. Akademik veya edebi dergilere bakılacak olursa burada ortaya konan kuramsal yapıyla örtüşen onlarca incelemeyle karşılaşılacaktır. Fakat şüphesiz bu ve benzeri çalışmalar, metne yöneltilen mikro bakış açısının daha sistemli ve fonksiyonel bir hâl almasına büyük katkı sağlayacaktır.

Kitabın “UYGULAMA” bölümünde beş yazı bulunuyor. Bunlardan ilki Rahim Tarım’ın kaleme aldığı “Cahit Sıtkı Tarancı’nın Bir Dizesi Üzerine” adlı yazıdır. Tarım, Cahit Sıtkı’nın “Çocukluk” adlı şiirinin birinci mısrasının ilk kelimesinde yapılan bir değişikliğe odaklanarak bu değişimin metne nasıl bir derinlik kattığını izah ediyor. Bu yazı, kitabın başında anlatılan mikro eleştiri yöntemi ile tam olarak örtüşmektedir. Şiirin ilk mısrası başta “Oyuncakçıya para saydım” şeklindeyken daha sonra Tarancı tarafından “Affan Dede’ye para saydım” olarak değiştirilmiştir. Yazı boyunca şairin bu değişimi yapma sebebinin irdeleyen Tarım, Affan Dede ile ilgili ilginç bilgiler veriyor. Farklı kaynaklarda Affan Dede’nin izini süren araştırmacı, onun Selimiye’de attarlık ve oyuncakçılık yapan bir Mevlevî olduğu bilgisine ulaşıyor. Tarım, ayrıca farklı kaynaklarda Ruşen Eşref’e ait olarak gösterilen “Oyuncakçı Affan Efendi” adlı bir hikâye olduğunu tespit ediyor. Şiirin tamına bakıldığında önemsiz bir detay olarak düşünülebilecek bir kelime değişiminin metne yaptığı katkıyı göstermesi bakımından bu yazı, detaya odaklanmanın ne kadar geçerli bir yöntem olduğunu göstermektedir.

Bu bölümdeki yazılardan ikincisi Ahmet Cüneyt İssı’nın “‘Saint-Antoine’ın Güvercinleri’ Şiiri” adlı makalesidir. İssı, bu yazıda İlhan Berk’in toplumcu gerçekçi ideolojinin etkisi altındaki anlama dayalı şiir anlayışından İkinci Yeni şiirine geçişinin ilk habercisi konumundaki “Saint-Antoine’ın Güvercinleri” şiirini inceliyor. İssı, İlhan Berk’in şiir anlayışını genel hatlarıyla ortaya koyduktan sonra, ilk üç bölüm üzerinde daha fazla durmak kaydıyla şiirin yedi bölümünü ayrı ayrı ele alıyor. Bu yazı, bir önceki yazıdan farklı olarak tek bir kavram, kelime veya imgeden hareket etmiyor. Şiirin her bir bölümünde itici güce sahip imge ve kavramları merkeze alarak çıkarımlarda bulunuluyor. Doğrusu, İlhan Berk’in anlam ve bütünlükten uzaklaşmaya başlayışının sembolü olan bu şiir için böylesi bir yol izlemek, metnin doğası ile de örtüşüyor. Aksi hâlde, bütünlüğü reddeden bir metne bütüncül bir bakış getirmek bir dayatma görüntüsü verebilirdi. Fakat İssı’nın odaklandığı imge ve kavramlar, metindeki bütünlüklü yapıyı ortaya koymaya yönelik değil. Tam aksine yazı, anla-

mın uçuculuğunu, “askıda kalma”yı, mucizevî olanı vd. göstererek şiirde tam bir bütünlükten bahsedilemeyeceğini gözler önüne seriyor. Şiirdeki tüm bölümlerde farklı imgelere bürünerek yer alan erotizm ile karmaşık, kozmopolit ve değişken yapısıyla bütünlükten uzak bir şehir olan İstanbul, birer üst imge olarak tespit ediliyor. İssı, şiir boyunca detaylara odaklanarak hem İlhan Berk’in poetik görüşlerindeki değişimi gösteriyor hem de imge-yoğun bir metnin örnek okumasını yapıyor.

Üçüncü uygulama örneği, Mehmet Güneş’in “Kendi Mezarını Kazan Adam’ Hikâyesinde Teklik Simgesi, Bir Sığınak ve Dost Olarak Meşe Ağacı” adlı yazısıdır. Yazıda, adından da anlaşılacağı üzere Refik Özdek’in “Kendi Mezarını Kazan Adam” hikâyesinde meşe ağacına yüklenen anlamlar üzerinde duruluyor. Yazısına “simge” ifadesinin izahıyla başlayan Güneş, daha sonra ağaca ve özellikle meşe ağacına farklı kültürlerde ve Türk kültüründe yüklenen anlamlara değiniyor. Başka bir ifadeyle ağacın simgesel değeri üzerinde duruyor. Daha sonra bu bilgiler ışığında hikâyede, betonlaşma ve rant anlayışı karşısında doğayı/doğallığı temsil eden Mehmet Ağa’nın bahçesinin ortasında yer alan meşe ağacı ile kurduğu ilişki irdeleniyor. Teknik ya da içerik olarak bütüncül (makro) bir eleştiri yönteminin de gayet rahat uygulanabileceği bu hikâyeyi, metin içinde simgesel değeri olan bir unsura (meşe ağacı) odaklanarak ele almak, metnin derinliğini göstermesi bakımından önemli. Yani, sıradan bir okur tavrıyla Mehmet Ağa’nın meşe ağacı ile kurduğu arkadaşlık bağını, basitçe doğa sevgisine bağlayabiliriz. Fakat sözgelimi bu hikâyeye sosyolojik bir eleştiri uygulasak hikâyenin içeriğinde yer alan kır-kent ilişkisi, yanlış şehirleşme, halkın ekonomik durumu vs. gibi durumları öne çıkarıp Mehmet Ağa’nın ağaçla kurduğu ilişkinin binlerce yıllık kültürel temelleri olduğunu göz ardı etmek durumunda kalırız. Bir genel kanıya varmayı hedefleyen bu tür bir inceleme (buna yatay inceleme diyelim) de muhakkak okura bir fayda sağlar. Fakat burada tercih edilen mikro yöntem, yani metindeki bir unsura odaklanıp onu derinlemesine inceleme (buna da dikey inceleme diyebiliriz) okura, okuduğu metnin salt kendinden ibaret olmadığını ve kültürel bir derinliğe sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

“UYGULAMA” bölümünün dördüncü örneği Hasan Sakın’ın “Kutsal Söylemin Dışında: ‘Ben Sana Teşekkür Ederim’ Şiirini ‘Serçe’ Üzerinden Okumak” adlı yazısıdır. Yazının başlığından da anlaşıldığı üzere Sakın, Ülkü Tamer’in “Ben Sana Teşekkür Ederim” şiirini, “Serinlik vurdun korulara, canlandı serçelerim” mısrasında geçen “serçe” ifadesini merkeze alarak bir okuma gerçekleştirir. Sakın, yazısında öncelikle Ülkü Tamer’in şiirinde hayat ve çocukluğun önemli kaynaklar olduğundan ve incelediği şiiri de içeren *Soğuk Otların Altında* adlı şiir kitabının genel çerçevesini çizmeye çalışır. Buradan hareketle önce bir genelleme (makro bakışa) yapıp ardından incelediği şiirdeki bir kelimeye odaklanarak detaya iner. Şairin kendi ifadelerinden ve metnin söyleminden yola çıkarak şiirin bir çocuğun ağzından yazıldığını tespit eden Sakın, şiirdeki “serçe” ifadesi ile “çocuk” arasında bir özdeşim kurarak kendi içinde tutarlı bir şiir yorumu yapıyor. Bu yazıda da, kitaptaki diğer yazılarda olduğu gibi, sıradan bir detaya değil; metnin oluşumu ve anlamlandırılması için kilit görevi gören bir detaya odaklanılmış.

Kitabın son yazısı Bilgin Güngör’ün yazdığı “Vedat Türkalî’nin *Bir Gün Tek Başına* Romanında İçki Sofraları”dır. Bu yazıda, diğerlerinden farklı olarak daha hacimli

bir metin ele alınmıştır. Diğer dört yazının üçünde şiir, birinde ise hikâye incelemesi yapılmıştır. Dolayısıyla önceki incelemelerde odaklanılan detay unsurlar –metnin gidişatında belirleyici de olduklarından- ister istemez metnin makro boyutunun anlamlandırılmasına da ciddi bir katkı sunuyordu. Bu yazıda odaklanılan “içki sofraları”, metinde önemli ve belirleyici bir konuma sahip olmakla beraber, metnin makro yapısının anlaşılmasında daha düşük bir paya sahip. Buradan hareketle, mikro eleştirinin hacimli metinlerle kısa metinlere uygulanması arasında bir fark olduğu yorumunu yapabiliriz. Şöyle ki, *Bir Gün Tek Başına* gibi oldukça hacimli bir roman, yapısı gereği pek çok mikro unsur içinde barındırmak durumundadır. Bunların biri ya da bir kaç ele alınsa bile daha birçok mikro unsur söz konusudur. Fakat bir hikâye veya şiir metninde, metnin hacminden dolayı daha az detay bulunacağından odaklanılan bir ya da birkaç detay, metnin geneli hakkında da okura fikir verebilmektedir. Fakat bu mikro eleştirinin vaat etmediği bir sonuçtur. Dolayısıyla roman incelemesinde bu yöntemin bir eksiklik yarattığı gibi bir sonuca varılmamalıdır. Zaten bu metodun temel esprisi metne bütüncül değil kısmî yaklaşımdır. Güngör’ün yazısı da, bu kısmî yaklaşımla romandaki önemli sosyalleşme ortamlarından olan “içki sofraları”nın romandaki teknik ve tematik fonksiyonlarını gösteriyor.

Bir konu, kişi, dönem, kavram veya kuram etrafında farklı yazarlar tarafından kaleme alınan yazılardan oluşan bu tür kitapların sayılarının artmasını sevindirici bir gelişme olarak görüyorum. Özellikle de son yıllarda sosyal bilimler alanında düzenlenen sempozyumların çoğunun odaklanacak bir meseleden yoksun oluşu veya birbirini tekrar etmesi, belli bir konu ya da yöntem hakkında derli toplu bir kaynak olma özelliği taşıyan sempozyum kitaplarının sayılarının giderek azalmasına neden oluyor. Dolayısıyla bu durum, belli bir merkez etrafında dönen bu tür kitapları daha da gerekli kılıyor. Kitap, incelenen eser veya yazarlarla ilgili merakı bulunan okurun yanında, kütüphanelerinin edebiyat eleştirisi rafını zenginleştirmek isteyen araştırmacılara/okurlara da fayda sağlayacaktır. Zira bu çalışmayla, edebiyat eleştirisinde çokça başvurulan bir yöntem olmakla birlikte, literatürde hak ettiği yeri bulamayan “mikro eleştiri” yöntemi ile ilgili anlamlı bir adım atılıyor. Ayrıca edebiyat eleştirisi alanındaki yayınların büyük çoğunluğu makro bakış açısına sahip olduğundan bu çalışmayla, eleştiri literatürümüzdeki önemli bir boşluğa da dikkat çekiliyor. Sonuç itibarıyla bu kitap, hem araştırmacılara hem de ilgili okur kitlesine, metnin detay ve derinliğine nüfuz etmek noktasında farklı bir bakış açısı kazandıracaktır.